

JULIE ŠAFAŘIKOVÁ A JEJÍ MATKA NA PORTRÉTECH AMALIE VON PETER

Lubomír Sršeň

The Portraits of Julie Šafaříková and Her Mother by Amalie von Peter

Abstract: This article introduces readers to the life stories of two women related to Pavel Josef Šafařík (1795–1861), a distinguished Czech historian, ethnographer and linguist of Slovak origin. These women were his wife Julie (1803–1876) and her mother, i.e. Šafařík's mother-in-law Susanna Ambrózy de Séden (1783–1840), who came from the Slovak family Čaplovič of Jasenová. This is the first time that appropriate professional attention has been paid to their two portraits, which the National Museum acquired for its collections from Šafařík's grandson in 1909 (reg. under numbers H2-7007 and H2-7008). They were painted in Prague in 1839 by Amalie von Peter (b. 28 June 1807, Memmingen, Germany – d. 3 November 1853, Prague), a Bavarian portraitist, one of the first European women painters to receive art education at an academy (Academy of Fine Arts, Munich), who worked in Bohemia from 1838 until her death.

Keywords: Pavel Josef Šafařík (1795–1861) – Julie Šafaříková (1803–1876) – Susanna Ambrózy de Séden (1783–1840) – Amalie von Peter (1807–1853) – Czech National Revival – portrait painting – 19th century

Úvodem

I těm nejvýraznějším osobnostem z naší historie se stává, že se v představách dnešních lidí mění v pouhé matné stíny, z nichž jen tu a tam vystoupí na světlo nějaký letopočet, událost, definice či název některého z jejich děl. K tomu, aby se nám tyto naši klasikové přestali jevit jako uctívané, ale zvětralé pomníky či encyklopedicky nezáživné soubory strohých dat, mnohdy stačí přečíst si něco z jejich korespondence nebo nahlédnout do zázemí jejich soukromého života. Jednou z možností, jak se k nim lidsky přiblížit, je seznámit se s tím, jak vlastně vypadali, tedy věnovat pozornost jejich portrétům. Jde o princip dávno používaný a osvědčený, který usnadňuje vidět za intelektuálním výkonem i jeho tvůrce jako člověka.

Knih, ve které čtenář najde podobiznu jejího autora, působí vždy osobitěji a přitažlivěji než prostý text s natištěným jménem spisovatele. Proto se dal například Josef Jungmann ve svých šedesáti letech poprvé v životě portrétovat, aby jeho grafická podobizna posloužila jako frontispis k propagaci díla i tak navýsost odborného, jakým byl jeho *Slovník česko-německý*.¹

Ikonografie Pavla Josefa Šafaříka

Přestože se máme věnovat dvěma ženským portrétům, jak uvádí název článku, nemůžeme pominout alespoň stručnou připomínku nejznámějších podobizen člověka, jemuž je věnován tento svazek *Sborníku*. Se sledovaným tématem to ostatně těsně souvisí, jak ještě uvidíme.

Tvář Pavla Josefa Šafaříka známe hned z několika kvalitních portrétů – malovaných, fotografických, grafických i sochařských. Několikrát reprodukován byl olejový portrét od Antonína Machka z roku 1839, zachycující čtyřiačtyřiceti-

letého vědce s nápadnou fazónou jezatých vlasů a dlouhých licousů, ale s poněkud nepřítomným, až duchaprázdným výrazem. Tento obraz byl zřejmě zničen během bombardování Bělehradu za druhé světové války. Mnohem silněji se nám do povědomí vtiskla Šafaříkova podoba známá z daguerotypie Jana Malocha, pořízené v Praze dne 4. dubna 1856. Představuje hlavu s ostře řezaným hranatým obličejem, se zkoumavým, vážným pohledem neklidných očí, s dlouhými hustými licousy a dozadu učesanými vlasy, jejichž rovné hrotité prameny neposedně odstavují od hlavy. Malochova daguerotypie se stala známou hlavně díky pozdějším grafickým reprodukcím, především skvělému a rozšířenému ocelorytu Louise Jacobyho z roku 1864 či dřevorytu Václava Máry pro Světozor z roku 1881. Později posloužila i jako předloha pro olej od Šafaříkovy vnučky Svavaty Jirečkové z roku 1890 (nyní v Akademii věd ČR) a už v roce 1864 byla dokonce převedena Vincencem Pilzem do podoby bysty z bílého kararského mramoru, již můžeme vidět na jedné z chodeb pražského Klementina. Tuto kanonizovanou a zažitou představu o asketicky přísném a zachmuřeném vědci poněkud narušil a korigoval nedávný objev Šafaříkovy nejstarší podobizny, zachycující ho ve věku 38 let, jež se dochovala ve sbírkách Národního muzea v Bělehradě (**obr. 1**). Jde o olejomalbu Demetera Laccatarise, Řeka usazeného v Uhrách, který Šafaříka portrétoval během jeho stěhování z Nového Sadu do Prahy, při zastávce v Pešti dne 22. dubna 1833. Přestože byl v té době Šafařík sužován nemocí a mnohými starostmi, vypadá na portrétu spokojeně a vyrovnaně, téměř bonvivánsky, až samolibě. Snad tak skutečně působil při krátkém setkání na malíře, který ho neznal a musel ho namalovat během jediného dne, těsně před jeho odjezdem z Pešti.

¹ SRŠEŇ 2008.

Šafaříkově ženě Julii se také toto pojetí podoby jejího muže nezdálo výstižné, evidentně ho sama znala a vnímala jinak.² O vzhledu a lidském typu Pavla Josefa Šafaříka si tedy díky různorodým ikonografickým pramenům můžeme udělat relativně dobrou představu, kterou dokreslují dosti plasticky i vzpomínky současníků, vypovídající o jeho pevném charakteru a životních osudech plných strádání a materiální nouze.

Obr. 1. Pavel Josef Šafařík, od Demetera Laccatarise, Pešť 22. dubna 1833

Životy Zuzany Ambrózyové a její dcery Julie Šafaříkové

Úspěchy i neúspěchy mnoha mužů byly v dobách minulých a jsou i dnes podmíněny podobou jejich manželství a uspořádáním rodinného zázemí. Fungující, spokojená rodina bývá pro muže zdrojem síly a inspirace ve šťastných dnech – a útočištěm v dobách nezdarů. Pokud je rodina pronásledována ranami osudu a trpí strážněmi a nepohodou, může se stát naopak zdrojem velkých starostí a přítěží, které mužovu práci znesnadňují a ochromují. Je obecně známo, že Pavel Josef Šafařík zažil střídavě oboje a jeho rodinné poměry ovlivňovaly jeho život a práci velmi podstatně. Velkou roli sehrála v jeho životě manželka Julie a nepochybně i její matka, Zuzana Ambrózyová, která s nimi sdílela pat-

náct let jejich domácnost. Obě ženy – jak už to v naší historiografii 19. století bývá – zůstávají ve stínu známého vědce a na scéně velkého divadla o národním obrození se jeví jejich role jako zcela zanedbatelné. Přestože se jejich přínos pro obrozující se českou společnost pochopitelně nemůže s výrazným přínosem Pavla Josefa Šafaříka srovnávat, neměli bychom je zcela přehlížet, neboť jde v obou případech o ženy pozoruhodné. Naštěstí máme možnost je alespoň trochu poznat, a to nejen prostřednictvím mozaiky útržkovitých písemných svědectví, ale i díky dvěma téměř neznámým malovaným portrétům, které se dochovaly ve sbírkách Národního muzea.

Co tedy víme o životech Šafaříkovy tchyně Zuzany a manželky Julie? Když se dne 22. června 1822 v srbském Novém Sadu (Novi Sad) Šafařík oženil, rozšířila se mezi českými vlastenci zpráva, že si vzal Srbku. Jan Emanuel Doležálek se o tom zmínil v dopise Václavu Hankovi, psaném z Vídně do Prahy 11. října 1822: „*Náš Šafařík, jak mi Palacký píše, se oženil, pojal sobě jednu Serbkini za manželku /.../*“.³ Nebyla to pravda, jeho manželkou se stala Slovenka, jejíž oba rodiče pocházeli ze slovenských zemanských rodů z Oravska na severozápadním Slovensku, čili z tehdejších Horních Uher. Jak se mohl Palacký, který Julii poznal osobně, tak splést? Se Šafaříkem a jeho novomanželkou se poznali v Pešti v září 1822, na setkání, jehož se zúčastnili i další jejich přátelé, Jan Kollár a Jan Blahoslav Benedikti.⁴ Julie, která se narodila a vyrůstala v Srbsku, byla sice uvědomělou Slovenkou, ale k běžné konverzaci užívala zřejmě srbštinu, již mluvila zcela plynně.⁵ To patrně Palackého zmátlo.

Osudy Zuzany Ambrózyové

Juliina matka Zuzana byla dcerou Matěje Čaploviče z Jasenové, jenž pocházel ze známého a významného zemanského rodu z obce Jasenová u Dolného Kubína na Oravsku,⁶ a Rosiny, rozené Prayové z města Modra.⁷ Matěj Čaplovič se dal do služeb arcibiskupa v Karlovaci a stal se jeho sekretářem. V Srbsku pak pobýval s rodinou v Novém Sadu, v Bělehradě a v roce 1783 v Kikindě.⁸

Dcera Zuzana se narodila dne 26. září 1783 nejspíše právě v tomto srbském městě. Když jí bylo šestnáct let, provdala se roku 1799 za tehdy teprve devatenáctiletého Josefa Ambrózyho de Sédenu (1770–1805), pocházejícího z dalšího oravského zemanského rodu. Její muž se stal notářem v Kikindském okrese, ale zemřel již ve věku 36 let na tuberkulózu. Zuzana Ambrózyová de Sédenu⁹ tedy ovdověla po šestiletém manželství, ve svých 21 letech – a nikdy se už nevdala. Odmítala všechny nabídky k sňatku, věnovala se výchově svých dětí, Karla a Julie, a odvázně se snažila stát na vlastních nohou, jako žena na svou dobu nezvykle eman-

² ZÍBRT 1909a, s. 240–241; SRŠEŇ 2009.

³ Praha, Literární archiv Památníku národního písemnictví, pozůstalost Václava Hanky, kart. 8 (korespondence Jana Emanuela Doležálka s Václavem Hankou z let 1815–1842).

⁴ PAUL 1961, s. 59.

⁵ PAUL 1961, s. 78.

⁶ ZÍBRT 1909a, s. 241–242.

⁷ ZÍBRT 1909a, s. 265.

⁸ ĎURIŠKO 2004 (přístupné na internetu: <http://www.snk.sk/swift-data/source/NbiU/Biograficke studie/30/bs 30-49-84.pdf>).

⁹ Její jméno bývá psáno mnoha způsoby: křestní jméno Zuzana mívá varianty *Zsuzanna* či *Susanna*, rodné příjmení Čaplovičová z Jasenové mívá podobu *Csaplovicz de Jeszenova*, vydané příjmení Ambrózyová se píše též *Ambrosy*, *Ambrózi*, *Ambroziová*, *Ambrozová*, *Ambrózová* či *Ambrózy* a přídomek de Sédenu též jako *Zsédenu* či *Zsedén*.

cipovaná. Vojtěch Šafařík po letech napsal, že jeho babička Zuzana „byla jedna z oněch neobyčejných ženštin, které beze všeho takměř školského vzdělání [...] přirozenou bystrotou ducha i rázností povahy bez uškození ženské jemnosti záhy samostatného rozhledu a postavení ve světě si získají. [...] Bylaté proto v neobyčejné vážnosti u všech, kteří ji znali [...]“. ¹⁰ Žila pak u své matky Rosiny v Novém Sadě. Poté, kdy její vdovská penze ztratila v důsledku vyhlášení státního bankrotu v roce 1811 svou hodnotu a krátce nato jí zemřela matka, musela živit sebe a své děti sama. V roce 1812 se proto vydala se synkem Karlem a dcerkou Julií na Slovensko, kde hledala pomoc u příbuzných svého nebožtíka muže. Po krátkém pobytu v Banské Bystrici našla azyl ve Velkém Krtiši na jihu Slovenska, kde pak v letech 1813 až 1816 na panství Ludvíka Ambrózyho, bratrance svého muže, vykonávala funkci jakési všestranné komorné („společnice, klíčnice, vrchní hospodyně“). Lehkovážný život panstva a jeho časté hýřivé pobyty v Pešti jí však nebyly po chuti. Obávala se škodlivého vlivu na své děti, a proto dala syna Karla na studia do Prešpurku a s dcerou Julií se roku 1816 vrátila do Nového Sadu. Tam si zřídila a vedla malou soukromou dívčí školu spojenou s penzionátem. Julie, ač teprve žákyně, pomáhala matce tím, že své mladší spolužačky vyučovala čtení, psaní a vyšívání. Zuzana Ambrózyová byla sice pro svou šlechtitou a ryzí povahu velmi oblíbenou učitelkou, ale přesto nenacházela v této činnosti větší uspokojení. Práce to byla náročná, a zisky z vedení školy byly přitom zanedbatelné. ¹¹ Proto si současně přivydělávala ruční výrobou luxusních módních ozdob na dámské šaty, což se při předchozí službě naučila u přední modistky v Pešti. I s touto prací jí brzy pomáhala dcera. Po Juliině sňatku s Pavlem Josefem Šafaříkem v roce 1822 žila paní Zuzana s mladou rodinou až do roku 1830 v jedné domácnosti. Tři léta pak pro změnu strávila u syna Karla, ale když se Šafaříkovi rozhodli přestěhovat se z Nového Sadu do Čech, odjela s nimi, aby mohla být nablízku své často postonávající dceři. Se zetěm, dcerou a s vnoučaty se tedy – s těžkým srdcem a nerada – v roce 1833 přestěhovala do Čech.

S přesídlením do Prahy Šafaříkovým velmi obětavě pomáhal František Palacký. Starostlivý Šafařík, obávající se, že v Praze svou rodinu neuživí, napsal Palackému z Nového Sadu 22. října 1832: „*Ještě i na jeden poboční pramen vyživení myslím, z něhož by se snad čerpati mohlo. Má svekra [LS: tchyně] a vedle ní i má žena ve všelikých ženských robotách velice zběhlé jsou, jimž se v Pešti u nejslovnější šperkyřky (marchande de modes) vyučily. Živily se zde předtím přes 10 let tím způsobem a jejich šperkovní díla vždy za vídeňské jmíny i prodávány byly. Nemohlo-li by nám i toto v Praze aspoň k nějaké pomoci posloužit?*“ Na to mu Palacký 6. listopadu téhož roku odpověděl: „*Že Vaše paní a svekra do šperkovního díla se znají, jest věc dobrá i může*

ku prospěchu ovšem sloužiti. Také v tom mohla by pomoc nalezena býti, kdyby jakožto hospodyně uvolily se vzíti asi dva mladé studenty za dobrý plat do stravy.“ ¹² Palacký sehnal Šafaříkovým byt ve Štěpánské ulici na Novém Městě pražském, v domě čp. 645, jehož průchodem se chodívalo ze Štěpánské do Hopfenštokovy (nyní Navrátilovy) ulice.

Když však dorazili Šafaříkovi s paní Zuzanou po dlouhém cestování dne 4. května 1833 do Prahy, nebyl ještě byt ve Štěpánské připraven k nastěhování, takže zprvu bydleli v hotelu U Zlatého anděla v Celetné ulici. Zatímco Julie v pokročilém stupni těhotenství v hotelu odpočívala po vyčerpávající cestě, její matka sháněla se svým zetěm po Praze potřeby pro domácnost. ¹³

Do domu čp. 645 ve Štěpánské se nastěhovali po několika dnech a přebývali zde pět let, do roku 1838. Byt ve Štěpánské, s okny do ulice, měl jen tři pokoje a předsíň. Historik Václav Vladivoj Tomek, bývalý domácí učitel u Šafaříků, vzpomínal, že v prostředním pokoji vyučoval malého Vojtěcha, pokoj napravo od něj sloužil jako pracovna Šafaříkovi, zatímco pokoj vlevo obývaly tchyně Zuzana, manželka Julie a děti. ¹⁴ Pronájem studentům tedy nepřipadal v úvahu. Dne 4. května 1838 se Šafaříkovi přestěhovali do protějšího domu v téže ulici, čp. 614. Poté bydleli od 7. srpna 1841 v ulici V Jirchářích v domě čp. 146 a počátkem srpna 1848 se přestěhovali na zbývajících léta života do služebního bytu v Klementinu. ¹⁵

Zuzana Ambrózyová se do Prahy netěšila a město i zdejší společnost ji zklamaly. Její vnuk Vojtěch zaznamenal, jak jí, jako ženě bystré a svobodomyšlné, vadily zdejší maloměstské poměry, „*zdvořilkování i formulárství, popství a policajství*“, jak se jí protivila sprostota pražských žen, které hrozily svým ubrečeným dětem, že si pro ně přijde policajt. ¹⁶ Přestože mluvila slovensky i srbsky, kupodivu jí (i její dceři Julií) dělalo v Praze potíže rozumět některým Čechům. Mnozí z nich, včetně některých českých vlastenců, jako byli např. Frič, Podlipský, Erben, Havlíček či Chmelenský, vyslovovali prý velmi nedbale a nezřetelně. ¹⁷

Její dojmy z Prahy našťastí nebyly jen negativní. Nepochybně dokázala ocenit tak vynikající vlastence, jakými byli například František Palacký, František Ladislav Čelakovský, Václav Staněk či Josef Jungmann, kteří byli v častém kontaktu s jejím zetěm. Velmi se prý spřátelila s Jungmannovou manželkou Johannou, která jí měla srdečně ráda. ¹⁸ V domácnosti svého zetě měla paní Zuzana možnost seznámit se nejen s českými intelektuály, ale i s Šafaříkovými přáteli ze zahraničí, například s ruským historikem Michailem Petrovičem Pogodinem a jeho ženou. ¹⁹

Šafařík si své tchyně vážil pro její rozšafnost a dobrosrdečnost a ona zase ctíla jeho. Její povahu chválil i Václav Vladivoj Tomek, který od roku 1837 docházel k Šafaříkovým vyučovat jejich tehdy osmiletého synka Vojtěška. Vzpo-

¹⁰ ZÍBRT 1909a, s. 265.

¹¹ ZÍBRT 1909a, s. 266.

¹² BECHYŇOVÁ – HAUPTOVÁ 1961, s. 134, 136.

¹³ PAUL 1961, s. 131.

¹⁴ TOMEK 1904, s. 108.

¹⁵ O změnách bydliště viz: POPOV 1879, sv. I., s. 216; ZÍBRT 1910, s. 67 a 105.

¹⁶ ZÍBRT 1909a, s. 267.

¹⁷ BASS 1940, s. 208.

¹⁸ ZÍBRT 1909a, s. 268.

¹⁹ Paní Pogodinovou dávaly pozdravovat v dopise P. J. Šafaříka M. P. Pogodinovi ze 14. 3. 1839 (FRANCEV 1927–1928, s. 582).

mínal na ni jako na „*paní velmi moudrou, vážnou i vlídnou*“.²⁰ Zuzana Ambrózová byla dosti křehké tělesné konstituce, v pětapadesáti letech ji už silně sužovala tuberkulóza. Šafařík psal 7. ledna 1839 příteli Palackému do Říma, že „*tchyně již déle nežli od měsíce v tom nejbídnějším stavu leží*“.²¹ Její stav se přes občasná zlepšení postupně horšil, jak vysvítá ze Šafaříkových zmínek v dopisech synovci Janu Šafaříkovi.²² Od května 1840 už nevstávala z postele a 7. července 1840 souhotinám podlehl. Její zeť poslal synovci Jankovi úmrtní oznámení, doprovázené upřímným vyznáním: „*Z přiloženého listu pohřebního seznáš, jaká ztráta nás potkala. Ačkoli dávno tušená, však předce bolestná jest: neboť loučení po tak dlouhém, shodném a dějném spolužití vždy bolestné jest a býti musí*.“ Přípravy na její pohřeb byly poznamenány incidentem, ilustrujícím nesvobodné a netolerantní poměry, na něž si paní Zuzana po příchodu do Prahy tolik stěžovala. Protože byla evangelického vyznání, vyškrtl městský cenzor z konceptu jejího úmrtního oznámení běžnou formulací, že zemřela „*posilněna velebnou svátostí večere Páně*“.²³ Smělo tam být pouze: „*Zesnulá, posilněna byvši útechami náboženství*“, aby byla jednoznačně odlišena od pravověrných římskokatolických křesťanů. Vyčerpanou a zesláblou Julii Šafaříkovou i jejího muže taková přízemnost pobouřila. Šafařík si v dopise synovci Jankovi ulevil: „*Takový jest los ctnosti a ctnostných na světě!*“²³

Osudy Julie Šafaříkové

Julie se své matce narodila ve Velké Kikindě (Nagykikinda, nyní Kikinda) 19. listopadu 1803, tedy krátce po jejích dvacátých narozeninách. Měla s ní mnoho společného – povahu, vzhled i křehké zdraví. Svého otce prakticky nepoznala, protože zemřel v době, kdy jí byly teprve dva roky. Vyrůstala v srbském prostředí,²⁴ takže považovala zřejmě srbsčinu za svou rodnou řeč, ale díky matce a společnému, téměř čtyřletému pobytu na Slovensku ve Velkém Krtiši (1813–1816) se naučila dobře i slovensky.²⁵ Jisté je, že se považovala za uvědomělou Slovenku. V Novém Sadě, kde žila s matkou, se s ní jako osmnáctiletou dívkou seznámil šestadvacetiletý Pavel Josef Šafařík, ředitel a profesor zdejšího gymnázia, slovenský evangelík, začínající vědec. Čelil tehdy nabídkám, aby si vzal jednu ze tří svobodných dcer evangelíka Pavla Magdy z Karlovice, ale rozhodl se pro Julii.²⁶ Dne 22. června 1822 se v Novém Sadě v domácnosti Zuzany Ambrózové konala skromná svatba. „*Oddávky byly ráno doma, v bytu, pak se vyjelo na celý den ven do přírody s babičkou Zuzanou, a večír zas dojelo domů. Host ani jeden, žádný kvas, žádné hody, žádná společnost*“, zaznamenal Vojtěch Šafařík podle otcových vzpomínek.²⁷

Manželství to bylo příkladné a přestalo i kruté rány a těžké zkoušky, které mu osud uchystal. Ani jeden z manželů se netěšil valnému zdraví. Šafařík si už rok a půl po svatbě, ve svých 28 letech, stěžoval v dopise Jánů Kollárovi na těžkou chorobu, jež ho donutila deset týdnů ležet a jež ho fyzicky i psychicky zlomila. „*Nemoc má jest největší neštěstí, které mě v životě mém potkalo. Zbaven jsem všeho toho, co život vabného a sladkého pro mne měl: nervový stroj zrušen – duchovní moci klesly – obraznost a paměť prchly docela – já zbořen jsem v květ věku, v květ mužství svého*.“²⁸ Zdravotní potíže ho pronásledovaly po celý život, nakonec přerostly v těžké deprese a vyvrcholily nezdařeným pokusem o sebevraždu dne 23. května 1860, z něhož se už nevzpamatoval a po roce, dne 26. června 1861 zemřel.

Julie byla velmi křehké tělesné konstituce a bývala ještě častěji nemocná než její muž. Stačí se začíst například do Šafaříkovy korespondence s jeho synovcem Jankem Šafaříkem, abychom v každém druhém dopise našli zprávu o tom, že je Julie zase nemocná a leží. Vzkazy typu „*moji doma aspoň prostředně zdraví*“ jsou spíše vzácností, typičtější je zpráva ze 4. května 1854: „*Manželka má, teta Tvá, od mnohých let churava, slabá a bídná, nyní již tak často postonává, že více nemocná nežli zdráva jest a rok po roce aspoň dvě hrozná katastrofy přetrpí. V takovémto stavu sklíčenosti není divu, jestli sobě více smrti nežli života přeje*.“²⁹ Či vzkaz z 8. prosince 1857: „*Manželka má, dobrá Tvá teta, posavad byla největší podporou mou, a však bojím se, že naposledy i ona pod břemenem tolikerých prací a starostí klesne. Uchovejž Bůh!*“³⁰ Nakonec však navzdory svému nevalnému zdraví přežila svého manžela o plných patnáct let. Zemřela jako třiasedmdesátiletá v Praze 5. června 1876.

Pavel Josef Šafařík měl svou ženu velmi rád a dovedl ocenit, že se i za velmi těžkých podmínek snažila zajistit mu klidné domácí zázemí pro jeho náročnou vědeckou práci. Svému příteli Kollárovi krátce po své svatbě radil: „*[...] volte sobě ženu – jako já. Slyšte hlas upřímného svého přítele. Přežž Vám nebe duši, jakou mne – potom jděte směle bouřkám života vstříc*.“³¹ O láskyplném vztahu a vzájemné úctě mezi manželi vypovídají zachované Šafaříkovy dopisy, psané ženě do Prahy z Berlína a z Vídně, kde služebně pobýval, či naopak z Prahy do Vídně a do Berlína, kam v letech 1854 a 1857 odjela Julie na návštěvu svých dospělých dětí. Psal jí vždy česky, oslovoval ji „*Rozmilá Julie!*“ či „*Rozmilá Julio!*“, loučival se slovy „*Tvůj Tebe věčně milující Pav. Jos. Š.*“ a svěřoval se jí s běžnými starostmi při cestování, se zážitky z jednání s ministry, s touhou setkat se už zase doma a podnikat výlety do pražského okolí.³²

Přestože byla Julie drobné postavy a chatrného zdraví, porodila v letech 1824–1842, čili od svých 21 do 39 let,

²⁰ TOMEK 1904, s. 107–108.

²¹ BECHYŇOVÁ – HAUPTOVÁ 1961, s. 171.

²² ZÍBRT 1910, s. 61–64.

²³ ZÍBRT 1910, s. 65.

²⁴ Nelze tedy tvrdit, že vyrostla v slovenském prostředí, jak uvedl SEDLÁK 1989, s. 329.

²⁵ ZÍBRT 1909a, s. 266.

²⁶ PAUL 1961, s. 51.

²⁷ ZÍBRT 1909a, s. 264.

²⁸ DOPISY 1873–1875, s. 146 (dopis z Nového Sadu do Pešti z 26. 12. 1823).

²⁹ ZÍBRT 1910, s. 128.

³⁰ ZÍBRT 1910, s. 349.

³¹ DOPISY 1873–1875, s. 390 (dopis z Nového Sadu do Pešti z 24. 4. 1824).

³² ZÍBRT 1909b, passim.

jedenáct dětí.³³ Z nich se však jen čtyři dožily dospělosti: Božena, Vojtěch, Jaroslav a Vladislav. Oba rodiče projevovali velkou starost o jejich vzdělání a vychování v českém vlasteneckém duchu. Otec jim v dopisech manželce, psaných z Vídně či z Berlína, připomínal, aby nezanedbávali čtení českých knížek a napomínal je, aby byli pilní a matku poslouchali. Když se mu v roce 1841 podařilo obratně odmítnout nabídku pruské vlády, aby působil v Berlíně, úlevně napsal domů: „...budoucně německého ducha ještě silněji z domu vyháňeti budeme.“³⁴ Všichni čtyři potomci nakonec získali opravdu slušné vzdělání a dosáhli dobrého společenského uplatnění. Dcera Božena se provdala za Josefa Jirečka (1825–1888), pozdějšího ministra vídeňské vlády, Vojtěch se stal astronomem a vynikajícím chemikem, z Jaroslava byl lékař a Vladislav, když opustil vojenskou službu, v níž dosáhl hodnosti poručíka, pracoval jako ředitel školního skladu knih v Praze.

Julie Šafaříková rozhodně nebyla ženou všední, natož tuctovou, a stejně jako její matka se značně odlišovala od běžných měšťanek doby *biedermeieru*. Nad průměr ji povyšovaly jak svobodomyšlné názory, tak tolerantní povaha a především její intelektuální schopnosti, zájmy a dobré vzdělání. Václav V. Tomek vzpomínal, že jako preceptor malého Vojtíška (od r. 1837) neměl zpočátku možnost paní Šafaříkovou blíže poznat, neboť pro nemoc stále polehávala. Později však, když se s ní lépe seznámil, poznal „výborné vlastnosti její v celé skvělosti jich“.³⁵ Podle svědectví vnuka, Konstantina Josefa Jirečka, byla Julie Šafaříková živé povahy, vynikala inteligencí, a byla značně sečtělá. Kromě slovenštiny ovládala srbštinu, češtinu a ruštinu.³⁶ Již před přestěhováním do Prahy uměla – stejně jako její matka – dobře i německy.³⁷ Četla a překládala ruské autory, např. Nikolaje Vasiljeviče Gogola (*Arabesky, Večery na samotě u Dikaňky, Revizor*) či Michaila Petroviče Pogodina (*Pověsti, Sokolnickij sad*), znala dílo Alexandra Sergejeviče Puškina.³⁸ Manželovi pomáhala při jeho vědecké práci a byla mu morální oporou i v dobách pro něho velmi těžkých. Když se v bouřlivém roce 1848 politicky angažoval a pronesl při zahájení Slovanského sjezdu v Praze dne 2. června odvážnou řeč k Slovanům, obdivovala ho, ale současně se bála případných nepříjemných následků.³⁹ Šafařík ji její lásku oplácel rovnou měrou a ohleduplností. Když dostal pozvání od ruské vlády, aby vědecky působil v Sankt Petěrburgu,

odmítl to mimo jiné i z ohledů na manželku, která by drsným severským klimatem trpěla. Palackému napsal 11. října 1830, že by angažmá přijal, kdyby tomu nebránilo Juliiino slabé zdraví.⁴⁰

Portréty matky a dcery

S představami o Zuzaně Ambrózyové a její dceři Julii, které jsme sestavili ze zmínek v korespondenci, z útržkovitých vzpomínek pamětníků a z různých posbíraných marginálních zpráv, ladí obě jejich malované podobizny, dochované v Národním muzeu, dosti harmonicky. Obrazy se do muzejních sbírek dostaly v roce 1909. Způsob jejich akvizice je poněkud nejasný. V přírůstkové knize tehdejšího historicko-archeologického oddělení (nyní oddělení starších českých dějin) byl pod číslem 62 zaznamenán dne 29. ledna 1909 způsob nabytí slovy: „Koup. od p. Šafaříka, vnuka zesnul. spisovatele, za 50 korun.“ Pavel Josef Šafařík však měl – pokud je mi známo – kromě dvou vnuček, Ludmily a Svatavy, jen jediného vnuka, a sice Konstantina Josefa, příjmením Jirečka (1854–1918), známého historika zabývajícího se dějinami Balkánu a Byzance. Zdá se pravděpodobné, že oním „vnukem zesnulého spisovatele“ byl ve skutečnosti Konstantin Josef Jireček, nikoli záhadný „p. Šafařík“.

Ve výčtu přírůstků pro historicko-archeologické sbírky v tištěné *Zprávě o Museu království Českého* za rok 1909 nejsou kupodivu tyto dva portréty vůbec uvedeny.⁴¹ V téže zprávě však najdeme záznam o obohacení souboru památek na P. J. Šafaříka v muzejní knihovně „dalšími rukopisy a tisky, s poznámkami Šafaříkovými“, darovanými Šafaříkovým vnukem Konstantinem Josefem Jirečkem.⁴² Mám za to, že oba portréty mohly být součástí tohoto daru a Knihovna je předala (patrně jen s vágní informací o provenienci *od Šafaříkova vnuka*) do historicko-archeologického oddělení. Obrazy tedy nejspíše pocházely z majetku Konstantina Josefa Jirečka, jenž je v roce 1909 muzeu věnoval (či snad opravdu prodal za 50 korun?). Tuto provenienci nepřímo potvrzuje i fakt, že Konstantin Josef Jireček po čtyřech letech věnoval (i jménem své sestry Svatavy Jirečkové, malířky) Muzeu i velké černobílé fotografie obou obrazů.⁴³

Podobizny Julie Šafaříkové (inv. čís. H2-7007 – **obr. 2 a 11**) a její matky Zuzany Ambrózyové (inv. čís. H2-7008 – **obr. 3 a 12**) tvoří dvojici. Patří vzhledem ke svým malým, v podstatě shodným formátům (30 × 24,7 cm a 29,9 × 24,9 cm),

³³ Děti manželů Šafaříkových: Ludmila (21. 2. 1824, Nový Sad – 28. 4. 1824, Nový Sad), Milena (17. 7. 1825, Nový Sad – 4. 4. 1826, Nový Sad), Mladen Svatopluk (17. 1. 1827, Nový Sad – 22. 2. 1828, Nový Sad), Vojtěch (Adalbert; 26. 10. 1829, Nový Sad – 2. 7. 1902, Praha), Božena (21. 4. 1831, Nový Sad – 20. 11. 1895, Praha), Jaroslav (24. 5. 1833, Praha – 3. 10. 1862, Vídeň), Bohuslav (24. 5. 1833, Praha – 31. 8. 1837, Praha), Jaromír [I.] (6. 10. 1834, Praha – 16. 10. 1834, Praha), Jaromír [II.] (4. 7. 1836, Praha – 22. 8. 1836, Praha), Vladislav (20. 1. 1841, Praha – 1901) a Bohdan (25. 6. 1842, Praha – 22. 11. 1843, Praha).

³⁴ ZÍBRT 1909b, s. 455–456 (dopis z 21. 5. 1841).

³⁵ TOMEK 1904, s. 107.

³⁶ JIREČEK 1895, s. 695.

³⁷ Za tuto informaci vděčím kolegyni PhDr. Ludmile Mazalové.

³⁸ POPOV 1879, sv. I., s. 187 (Šafařík napsal [německy] M. P. Pogodinovi z Prahy 19. 12. 1836: „*Moje Julie se právě zabývá četbou Vašich novel a nachází v nich zalíbení.*“), s. 36 (Osip Maksimovič Bodjanskij napsal [rusky] Pogodinovi z Prahy 24. 3. 1838: „*Šafařík Vás prosí, abyste poslal pro jeho ženu Gogolovy spisy, nebo, je-li to možné, Puškinovy.*“); FRANCEV 1927–1928, s. XXXII (paní Šafaříková překládala v r. 1839 Gogolovy povídky), s. 533, 627 (Šafařík napsal [německy] Pogodinovi z Prahy 5. 1. 1841: „*Moje Julie, jež je právě hotová s Gogolem, překládá Váš Sokolnickij Sad.*“).

³⁹ PAUL 1961, s. 162.

⁴⁰ BECHYŇOVÁ – HAUPTOVÁ 1961, s. 80–81, 88.

⁴¹ ZPRÁVA 1909, s. 31–35.

⁴² ZPRÁVA 1909, s. 16.

⁴³ Archiv Národního muzea, fond Registratura Národního muzea, kart. 79 (1913), čís. 1471, 1472, 1473 (záznam „podobizna choti a tchyně Šafaříkovy“ ze soupisu předmětů přijatých od sourozenců Jirečkových v muzeu 19. července 1913 Dr. Václavem Řezníčkem se nepochybně netýká originálů olejových portrétů, jež byly v Muzeu už od r. 1909, ale jejich fotografií, evidovaných nyní pod inv. čísly H2-193 565 a H2-193 566).

Obr. 2. Julie Šafaříková, od Amalie von Peter, Praha 1839

do kategorie tzv. drobných portrétů. Darovány byly bez vnějších ráků, ty byly v muzeu zhotoveny ze starších zlatených profilovaných ráků až v roce 1985. První rám má rozměry 40,7 × 36,2 cm, druhý 40,8 × 36,3 cm. Portréty jsou provedeny olejomalbou na poměrně hustém plátně (21 vláken na 1 cm). Obě podobizny jsou signovány shodným způsobem: „Amalie / von / Peter / 1839“ (vpravo, ve výšce levého ramene portrétovaných žen, horizontálně, tenkým štětcem, černou barvou – viz obr. 4 a 5). Na rubu plátna prvního portrétu je v horní polovině napsáno tenkým štětcem, černou barvou, rukou autorky olejomalby: „Julie Schafarick / geb: v. Ambrozy / im J. 1803.“ Druhý portrét má na stejném místě obdobně provedený nápis „Susana v. Ambrozj de Séden / geboren v. Csaplovicz / de Jeszenova / geb: i. J. 1783.“ Vnitřní vypínací rámečky z borových listů jsou původní. Obě malby byly poprvé a zatím naposledy restaurovány v roce 1985 akademickou malířkou Elenou Crhovou. Šlo o celkem standardní, nenáročný ošetření sestávající z výměny laků a drobných retuší, neboť obrazy byly relativně dobře dochovány.

Portrét šestatřicetileté Julie má podobu poprsí mladé drobné ženy, nepatrně natočené pravým ramenem k divákovi, s hlavou trochu pootočenou doleva a mírně nakloněnou nad pravé rameno. Velmi nápadné jsou její veliké tmavohnědé krásné oči, upírající na diváka starostlivý a bolestný pohled plný něhy. Černé vlasy má učešány do hladkého symetrického účesu s pěšinkou nad čelem. Při tomto účesu, charakteristickém pro 40. léta 19. století, byly vlasy symetricky stahovány přes uši dozadu na temeno, kde se spojovaly v kruhovém pletenci z copů. Julie má nápadné černé nespojené obočí, nos se širokým kořenem, zarůžovělé líce a drobné, ale plné růžové rty. Vypadá velmi mladě, téměř dětsky, nevinně a bezbranně. Křehkost její krásy zvýrazňují filigránsky jemné bělostné doplňky jejich sytě modrých

Obr. 3. Zuzana Ambrózyová de Séden, od Amalie von Peter, Praha 1839

šatů. Ty mají přiléhavý živůtek a úzký pas, volány na okrajích, a velmi široké rukávy (zvané *sloní kýty*), oblíbené kolem roku 1830, a v době malování portrétu už nemederní. Efektní je její velký ležatý bílý límec, zapnutý u krku, zdobený jemnými vyšívanými vzory. Na hlavě má bílý dekorativní čepeček, který zakrývá vlasy pouze na temeni a po stranách hlavy. Na skráních a na uších jej zdobí našasené krajky kombinované s bílými stuhami, pod bradou je sepnutý úzkou stužkou. Portrét má neutrální, tmavě šedé pozadí, se světlejší partií vpravo za hlavou.

H2-7.007

Amalie
von
Peter
1839

112 mm

Obr. 4. Autorská signatura na portrétu Julie Šafaříkové

H2-7.008

Amalie
von
Peter 1839

124 mm

Obr. 5. Autorská signatura na portrétu Zuzany Ambrózyové

Paní Zuzana, zobrazená v šestapadesáti letech, je na portrétu sice o dvacet roků starší než její dcera a má asketicky vyzábělý obličej poznamenaný starostmi a nemocemi, ale mírně rozbíhavý pohled jejích velikých tmavohnědých očí má v sobě stále sílu a uhrančivost někdejší krasavice. Z jejího pohledu upřeného na diváka promlouvá nelehká životní zkušenost a nesentimentální, hluboké poznání, k němuž dospívají jen osudem zkoušená a vyzrálá lidé. Naléhavost jejího sdělení určeného potomkům, dalším generacím i nám, dnešním zájemcům o každodenní život našich předků z 19. století, je mimořádně silná a působivá. Podobizna paní Zuzany je pojata podobně jako u dcery. Hlava je tentokrát mírně natočena na opačnou stranu, doprava, ale oči upírá rovněž na diváka. Vlasy má stejně černé jako dcera, upravené do téhož účesu. Vzájemná podoba matky a dcery je nepřehlédnutelná. Paní Zuzana má šaty sytě zelené, rovněž se širokými nabíranými rukávy, s velkým ležatým zeleným límcem lemovaným světlejším zeleným karnýrem. Vrchní bílý límec má podobný jako dcera, čepec bílé barvy je ještě o trochu bohatší. Neutrální šedé pozadí má stejné světelné aranžmá jako na prvním portrétu.

Malířka Amalie von Peter

Signatury obou portrétů prozrazují, že jejich autorkou byla bavorská, přesněji řečeno švábská malířka Amalie von Peter (někdy uváděná jako Amalia Petter či Amalie de Peter, v české literatuře mívá její jméno i zdomácnělou – a jí nikdy neužívanou – podobu Amalie šlechtična z Peterů). Mnoho o ní nevíme. Naše mezerovité znalosti jsou poskládané z marginálních zmínek ve starší literatuře a z nových poznatků v záslužných pracích o ženách-malířkách od Petra Šámala.⁴⁴

Amalie von Peter se narodila 28. června 1807 ve švábském městě Memmingen na jihu Bavorska, západně od Mnichova,⁴⁵ a zemřela 3. listopadu 1853 v Praze. Jako jedna z prvních žen studovala malířství na mnichovské Akademii, historicky první instituci svého druhu v Německu, jež mezi své žáky přijímala od roku 1813 i ženy. Cestu ke vzdělání jí nepochybně usnadnilo skvělé společenské postavení jejího otce, královského bavorského advokáta dvorského soudu Aloise von Peter. Podle matriky mnichovské Akademie byla přijata dne 20. května 1822 jako čtrnáctiletá dívka na obor portrétní malby. Do kolonky označující místo jejího původu byl zaznamenán Mnichov, což lze interpretovat tak, že tam v době nástupu do školy už bydlela.⁴⁶ Věno-

vala se tvorbě portrétů, a to závěsných, malovaných olejem, i miniaturních, malovaných kvašem a akvarelem na slonové kosti a na papíře, ovládla i techniku křídové litografické kresby a později si troufla i na malování velkých oltářních obrazů. V Mnichově je doložena ještě kolem roku 1835 a zřejmě tam pobývala i v několika následujících letech. Uvádí to literatura⁴⁷ a dokládá to existence jedné její miniaturní, signované, ale nedatované podobizny barona Otto von Stutterheim. Vzhledem k tomu, že tento baron sloužil jako poddůstojník od března 1835 v bavorském pluku Franze Hartlinga, sídlícím severně od Mnichova, v Neuburgu an der Donau a v Eichstättu, lze soudit, že ho Amalie von Peter portrétovala v roce 1835 či o málo později právě v Bavorsku.⁴⁸ Méně jistý, spíše nepravděpodobný je údaj, že kolem roku 1835 působila ve Vídni.⁴⁹ Nejpozději v roce 1838 se odebrala do Čech, kde se nakonec usadila a kde strávila zbývající léta svého života. V létě 1838 se objevila v Praze. Časopis Ost und West o ní 30. června toho roku napsal, že se v Praze ještě nějaký čas zdrží a doporučoval čtenářům její služby. Mohou se u ní dát poměrně levně portrétovat, buď v olejomalbě, nebo v miniatuře. Ubytována je nedaleko od středu města, v domě čp. 802 na Koňském trhu (nároží Václavského náměstí a ulice Ve Smečkách). Zdá se, že do Prahy přijela za novou klientelou a zpočátku neměla v úmyslu se v Čechách usadit. Jako první akademicky vzdělaná malířka v našem prostředí musila nepochybně budit zájem a přitahovat pozornost veřejnosti. Její mírné honoráře jí navíc pomohly získat zákazníky i ve střední vrstvě Pražanů. Zůstala proto v Praze, a již v následujícím roce 1839 se zúčastnila výroční výstavy Společnosti vlasteneckých přátel umění v Klementinu. Katalog uvádí, že tu vystavila čtyři podobizny. Nelze zcela vyloučit – ale ani doložit – lákavou představu, že mezi nimi mohly být i portréty, o nichž zde pojednáváme.

Asi v roce 1840 získali Amalii von Peter do svých služeb Valdštejnové. Odjela za nimi do Litomyšle, dostala ubytování na zámku a strávila tu ve službách Antonína I. hraběte z Valdštejna-Vartenberka a jeho ženy Kajetány téměř celá čtyřicátá léta. Odešla až po úmrtí hraběte v roce 1848. V Litomyšli vyučovala hraběcí děti kreslení a malbě, malovala portréty členů rodiny a díky svému akademickému renomé dostávala i zakázky na velké oltářní obrazy. Během svého pobytu namalovala tři olejové oltářní obrazy pro místní piaristický kostel Nalezení sv. Kříže: v letech 1841–1842 obraz P. Marie, při jehož malování byla prý modelem pro Pannu

⁴⁴ OST UND WEST 1838; KUNSTWERKE 1839, čís. kat. 100–102, 140; NAGLER 1841, s. 163; JELÍNEK 1845, s. 228, 231; LEISCHING 1907, s. 165; LAŠEK 1945, s. 70, 73–75, 92–93, 110 (zde biografický medailonek), obr. 111 a 112; THIEME – BECKER, XXVI, s. 475; STRETTIOVÁ 1947, s. 39; TOMAN 1950, s. 263; NEJEDLÝ 1954, s. 136; NOVÁKOVÁ 1958; RŮŽIČKA 1958; SCHIDLÖF 1964, II. díl, s. 627; UPČ 1978, s. 298; BLÁTTTEL 1992, s. 708–709; KRÍŽOVÁ 1993, s. 194, pozn. 18; SCHMIDT-LIEBICH 2005, s. 351; ŠÁMAL 2006, passim; ŠÁMAL 2007, s. 214; ŠÁMAL 2010, s. 14–16; PETRASOVÁ – PRAHL 2012, pozn. 1. Petru Šámalovi vděčím za obětavou a přátelskou pomoc při shromažďování rešerší o této malířce.

⁴⁵ V literatuře bývá běžně uváděno jako její rodné město Mnichov, ale LAŠEK 1945, s. 110, upřesnil, že to bylo „bavorské město Memminky“, čili Memmingen. Tradovaný údaj o jejím narození „kolem r. 1817“ (TOMAN 1950, s. 263, aj.) rovněž není správný. Podle laskavého zjištění Dr. Christopha Engelhardtta, archiváře Městského archivu v Memmingen ze 4. 3. 2013 se Amalie von Peter narodila v Memmingen v domě čp. 192 dne 28. června 1807 v 11 hodin dopoledne v katolické rodině královského bavorského advokáta dvorního soudu Aloise von Peter a jeho ženy Marie Anny, rozené Angermayerové. Měla dva mladší sourozence, Aloise (* 10. 5. 1810) a Leokadii (* 22. 5. 1816). V roce 1819, kdy bylo Amalii 12 let, bydlela se svou rodinou a se sedmdesátiletou služkou v domě čp. 176 v Memmingen.

⁴⁶ Matrika Akademie výtvarných umění v Mnichově, svazek 1809–1841, zápis čís. 751 (dostupné na: http://matrikel.adbk.de/05ordner/mb_1809-1841/jahr_1822/matrikel-00751).

⁴⁷ SCHIDLÖF 1964, II. díl, s. 627.

⁴⁸ Akvarel na papíře 10 × 8,4 cm, signovaný „Am: v: Peter.“, byl vydražen v galerii Boris Wilnitsky Fine Arts ve Vídni, Schulterstrasse 7 (dostupné na: www.wilnitsky.com/scripts/redgallery1.dll/details?No=36025).

⁴⁹ LEISCHING 1907, s. 165; převzali THIEME – BECKER, xxvi, s. 475.

Marii sama hraběnka Kajetána (instalován 4. května 1842), roku 1843 obraz se sv. Václavem ve zbroji, se třemi andělky na nebesích (podle dvou hraběcích dcer, Karoliny a Jindřišky, a jejich přítelkyně, dcerky lesního Quapila), a roku 1844 obraz sv. Josefa Kalasanského.⁵⁰ V roce 1844 namalovala na zámku také obraz Nejsvětější Trojice pro kapli téhož zasvěcení v Litomyšli (r. 1940 byl obraz odstraněn). V soukromém majetku v Litomyšli se v roce 1945 nacházela malá olejomalba (80×50 cm), údajně od Amalie von Peter, jež byla kopií podle obrazu Kalvárie z hlavního oltáře piaristického kostela (oltářní obraz z r. 1778 od Vincence Fischera napodobil původní plátno z r. 1722 od Francesca Trevisaniho, zničené požárem r. 1775).⁵¹ O osudech mnohých jejích maleb, například portrétů hrabat Valdštejnů-Vartenberků, namalovaných za pobytu v Litomyšli, bohužel nic nevíme. Po odchodu od Valdštejnů působila jako učitelka kreslení hraběnky Vilemíny z Auersperga na zámku ve Žlebech. Tam mimo jiné malovala akvarelem pohledy do interiérů zámku.⁵² Doložena je tam k roku 1849. Za čtyři roky nato, dne 3. listopadu 1853, zemřela v Praze v Mikulandské ulici v „Schönkirchovském“ domě čp. 135/II.

Obr. 6. Neznámý muž, od Amalie von Peter, Čechy, asi 1840–1850

Dochovaných prací Amalie von Peter je už velmi málo, a jsou tedy vzácné. V Praze se například asi před 15 lety objevila v soukromé sbírce ojediněle dochovaná miniatura neznámého muže středního věku v zeleném kabátě, malovaná akvarelem na oválném papíře, signovaná autorkou vpravo dole „A. v. Peter“. Není datovaná, ale podle módní úpravy mužových vousů patří určitě do 40. let, vznikla tedy s vysokou pravděpodobností v Čechách (obr. 6 a 7). Petru Šámalovi se podařilo v poslední době zjistit, že Amalie von Peter byla i schopnou kreslířkou na litografický kámen. Tuto techniku zřejmě ovládla ještě v Mnichově. Nejspíše v době svého pobytu v Litomyšli vytvořila podle svých malovaných předloh dvě idylicky půvabné litografie s pohledy na valdštejnský zámek v Duchcově, jež sebevědomě signovala „Gemalt u. lith. von Amalie v. Peter“. Signaturu „Amalia Petter lith.“ nese její křídlová litografie reprodukcí chebskou olejovou podobiznu Albrechta z Valdštejna.⁵³ Všechny tři listy vytisklo vídeňské vydavatelství *Johann Höfelich*, vystupující pod jménem svého majitele v letech 1835–1841 a 1849–1853 (zatímco v mezidobí 1841–1849 neslo název *Johann Höfelich & Comp.*). Amalie von Peter

Obr. 7. Autorská signatura na předchozí miniatuře

⁵⁰ V současné době, kdy se zdevastovaný kostel konečně opravuje, nejsou obrazy na místě. První dva z nich (Panny Marie a Sv. Václava) černobíle reprodukoval LAŠEK 1945, obr. 111 a 112.

⁵¹ LAŠEK 1945, s. 73.

⁵² KŘÍŽOVÁ 1993, s. 194, pozn. 18.

⁵³ Všechny tři listy jsou ve Sbírce grafiky a kresby Národní galerie v Praze. Pohled z prvního zámeckého nádvoří Duchcova (R 44 867) reprodukoval ŠÁMAL 2010, s. 14.

je tedy vytvořila nejspíše hned na začátku svého angažmá u Valdštejnů, v roce 1840 či 1841. Nečetné dochované ukázky jejích prací svědčí o tom, že to byla malířka sice nepřilíživě výtvarně výbojná, ale rozhodně dobře vyškolená v klasické akademické malbě, ovládající bez potíží i figurální kompozice, pracující s příznačnou ženskou pečlivostí, se smyslem pro detail a pro citlivé, harmonické uspořádání celku.

Okolnosti vzniku obou portrétů

Bližší okolnosti, za nichž došlo roku 1839 k portrétování Julie Šafaříkové a její matky, neznáme. Můžeme se o nich jen domýšlet. Podnětem snad mohlo být, že v tomtéž roce vznikl i portrét Pavla Josefa Šafaříka. Ten dal namalovat pro sebe jeho synovec a blízký přítel, lékař Janko Šafařík (1814–1876), během svého krátkého pobytu v Praze, někdy v prvním čtvrtletí roku 1839.⁵⁴ Olejomalbu mnohem většího formátu (plátno 78 × 60 cm) než jsou oba portréty ženské (přibližně 30 × 25 cm) zhotovil přední pražský portrétista Antonín Machek.⁵⁵ Tato podobizna byla koncipována jako samostatná (nikoli párová, manželská) a oficiální, určená pro reprezentaci na veřejnosti (**obr. 8**). Nikoli ovšem přímo, ale pro-

Obr. 8. Pavel Josef Šafařík, od Antonína Machka, Praha 1839

střednictvím grafických reprodukcí, jak bylo tehdy obvyklé. Proto byla olejomalba vzápětí transponována v Machkově kamenotiskárně Františkem Šírem do podoby křídové litografie a rozmožena. Grafické listy nesou označení „*Ant. Machek mal. w Praze. F. Šjr. lith. 1839.*“⁵⁶ Originální olejomalbu si nejspíše hned v dubnu 1839 Janko Šafařík odvezl do Pešti, kde tehdy žil, než se odstěhoval do Srbska.

Domnívám se, že Šafaříkova manželka Julie a jeho tchyně Zuzana byly portrétovány až po zhotovení Machkovy malby, snad i kvůli pocitu určité spravedlnosti. Viděli jsme, že měly obě v rodině přirozenou autoritu a těšily se obecně úctě. Jejich podobizny nebyly zadány Machkovi, jehož honoráře byly jistě nadprůměrné, a pro skromně žijící Šafaříkovu rodinu by byly zbytečně velkým zatížením. Obě ženy byly navíc na počátku roku 1839, kdy Machek – jak soudím – Šafaříka portrétoval, nemocné, a nemohly by sedět modelem. O jejich zdravotním stavu psal Pavel Josef Šafařík dne 7. ledna 1839 příteli Palackému do Říma: „*V mé domácnosti, po nedlouhém míru, opět staré nehody a neřesti se rozhostily. Tchyně již déle nežli od měsíce v tom nejbídnějším stavu leží. Má žena byla sice po navrácení do města, jak se zdálo, dosti zdráva; než se začátkem zimy i starý její neduh se zjevil a silněji než kdy, obyčejně však cestou, ji trápil: na Štědrý pak večer se to nenadále s ní pohoršilo – začala krev vyvrhovati, což se prvního dne vánočního čtyřikrát, vždy silněji, opakovalo. Pouštěním žilou sice odstraněno, než na nesmírné zeslabení následovaly časté křeče a stav její pořád velice bídný jest. Nejhorší čas – březeň – ještě nastává – dež Bůh, abychom jej šťastně překročili!*“⁵⁷ Prání se mu splnilo, v polovině března roku 1839 mohl vyřídít svému příteli Pogodinovi a jeho ženě do Ruska pozdravy od manželky i od tchyně a s potěšením sdělit, že Juliino zdraví je už výrazně lepší.⁵⁸

Teprve poté, někdy ve zbývajících třech čtvrtinách roku 1839, se daly matka s dcerou vymalovat. Vyhledaly portrétistku, o níž snad už v předchozím roce v novinách četly, že není drahá, přitom má mnichovskou Akademii, a nepřebývá daleko od nich. Ze Štěpánské čp. 582, kde bydlely, do domu čp. 802 na rohu Koňského trhu a ulice Ve Smečkách, kde svou malířskou živnost Amalie von Peter tehdy provozovala, to bylo opravdu jen pár kroků. Vyhlášenou portrétistku jim mohla také doporučit přítelkyně paní Zuzany, Johanna Jungmannová, rozená Světecká (Swietecká) z Černic (1780–1855), manželka profesora Josefa Jungmanna. Ta se dala slečnou Amálií von Peter vymalovat dne 10. dubna téhož roku (**obr. 9**). Její drobná olejová podobizna, téměř shodné velikosti (plátno 31,6 × 26,2 cm), signovaná „*Amalie v. Peter / Prag am 10-ten April / 1839.*“ je svým pojetím dost podobná portrétu paní Zuzany.⁵⁹ Na rozdíl od portrétu paní Ambrózyové je jen trochu výpravnější: vpravo v pozadí má obligátní kanelovaný dřív sloupu a nahoře rudohnědí

⁵⁴ O pobytu Janka Šafaříka v Praze od srpna 1838 asi tři čtvrtě roku, tedy zhruba do dubna 1839, viz POPOV 1879, s. 65–66. Sdělení, že obraz byl namalován pro Šafaříkova synovce Janka, uvedl JIREČEK 1895, s. 993.

⁵⁵ Obraz je nezvěstný, podle mého šetření byl nejspíše zničen při jednom ze dvou ničivých bombardování Bělehradu za druhé světové války (1941 či 1944 – viz SRŠEŇ 2009). Údaj, že byl Machkem signovaný a datovaný rokem 1839, publikoval MÁDL 1929, s. 70, jeho rozměry zaznamenal Vojtěch Šafařík (viz ZÍBRT 1909a, s. 240).

⁵⁶ MÁDL 1929, s. 73.

⁵⁷ BECHYŇOVÁ – HAUPTOVÁ 1961, s. 171–172.

⁵⁸ FRANCEV 1927–1928, s. 582 (dopis ze 14. 3. 1839).

⁵⁹ Portrét Johanny Jungmannové, v původním zlatěm rámu 39,2 × 33,8 cm, tl. 5,6 cm, je v soukromém majetku Jungmannových potomků v Praze. Reprodukován byl v knize STRETTIOVÁ 1947, s. 39.

Obr. 9. Johanna Jungmannová, roz. Světecká z Černčic, od Amalie von Peter, Praha 1839

závěs se zlatými třásněmi, vpravo dole dřevěný stůlek, za zády vlevo opěradlo židle. Paní Jungmannová je navíc zobrazena v polopostavě, se spojenými rukama. Podle dobových zvyklostí byl tedy její portrét asi trochu dražší, neboť za přimalování rukou býval příplatek.

Shodou okolností vytvořila Amalie von Peter v Praze během jednoho roku svými drobnými podobiznami paní Jungmannové a paní Šafaříkové volné a skromnější doplňky k samostatně pojatým a větším portrétům jejich slavných manželů, namalovaným Antonínem Machkem: k portrétu Josefa Jungmanna z roku 1833⁶⁰ a k portrétu Pavla Josefa Šafaříka z roku 1839. Je dokonce pravděpodobné, že podobně jako se daly Amalii von Peter portrétovat matka s dcerou z domácnosti Šafaříkovy, doprovázel i podobiznu paní Jungmannové drobný portrét její dcery Johanny Nepomuceny (1803–1839), namalovaný patrně toutéž malířkou.⁶¹

Závěrem

Drobné podobizny manželky Pavla Josefa Šafaříka a jeho tchyně nejsou dosud veřejnosti příliš známé. V roce 1932 si je vypůjčil Zdeněk Nejedlý pro výstavu o Boženě Němcové v Litomyšli, takže se stručné údaje o nich objevily i v katalogu k této jubilejní akci.⁶² Reprodukci portrétu Julie Šafaříkové bychom našli občas v publikacích slovenských, jako pouhou ilustraci bez bližších údajů ji použil

i Karel Paul ve své monografii o P. J. Šafaříkovi z roku 1961 (obr. za s. 356). Podobizna Zuzany Ambrózyové na Slovensku zatím známa není.

Oba portréty, matky i dcery, vystavuje Národní muzeum od roku 1987 ve své stálé expozici *Společnost v Čechách 19. století* v zámku ve Vrchotových Janovicích, kde je za dobu delší než čtvrt století již shlédly tisíce návštěvníků.⁶³ Vedle vystavených podobizen Bohuslavy Rajske a Boženy Němcové tam Zuzana Ambrózyová a Julie Šafaříková (včetně portrétistky Amalie von Peter) připomínají první nesmělé pokusy o prosazení větší samostatnosti a rovnoprávnosti žen v Čechách předminulého století.

Seznam použité literatury

- BASS 1940: BASS, Eduard. *Čtení o roce osmačtyřicátém*. Díl první. Praha: Fr. Borový, 1940.
- BECHYŇOVÁ – HAUPTOVÁ 1961: *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka s Františkem Palackým*. K vyd. připravily Věnceslava BECHYŇOVÁ a Zoe HAUPTOVÁ. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961.
- BLÄTTEL 1992: BLÄTTEL, Harry. *International Dictionary Miniature Painters, Porcelain Painters, Silhouettists*. München: Arts & Antiques Edition, 1992.
- DOPISY 1873–1875: Dopisy Pavla Jos. Šafaříka Janu Kolářovi. *Časopis Musea království Českého*, roč. 47, sv. 2, 1873, s. 119–147, 382–407; roč. 48, 1874, s. 54–90, 278–299, 414–426; roč. 49, 1875, s. 134–152.
- ŽURIŠKO 2004: ŽURIŠKO, Zdenko. Príspevok ku genealogii rodu Čaplovičovcov. *Biografické štúdie*, roč. 30, 2004, s. 49–84.
- FRANCEV 1927–1928: FRANCEV, V[ladimir] A[ndrejevič]. *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka. I. Vzájemné dopisy P. J. Šafaříka s ruskými učenci (1825–1861)*. Část I. a II. Praha: Česká akademie věd a umění, 1927, 1928.
- JELÍNEK 1845: JELÍNEK, František. *Hystorie města Litomyssle. Sepsána od Frantisska Gelinka*. 3. díl. W Litomyssli: Tisštěná u Jána Turečkových Dědičů, 1845.
- JIREČEK 1895: JIREČEK, Konstantin. P. J. Šafařík mezi Jihoslovany. *Osvěta*, roč. 25, 1895, s. 389–405, 489–506, 583–600, 691–706, 773–800, 869–892, 978–994, 1061–1072.
- KŘÍŽOVÁ 1993: KŘÍŽOVÁ, Květa. *Šlechtický interiér 19. století v dobových zobrazeních ze zámeckých sbírek*. Praha: Panorama, 1993.
- KUNSTWERKE 1839: *Kunstwerke, oeffentlich ausgestellt im Lokale der Akademie bildenden Kuenste. Im Jahre 1839*. Prag [Gesellschaft patriotischer Kunstfreunde in Prag], 1839.
- LAŠEK 1945: LAŠEK, František. *Litomyšl v dějinách a výtvarném umění*. Litomyšl: J. R. Veselík, 1945.
- LEISCHING 1907: LEISCHING, Eduard. *Die Bildnis-Miniatur in Oesterreich von 1750 bis 1850*. Wien: Artaria & Co., 1907.

⁶⁰ Machkův portrét Josefa Jungmanna (viz SRŠEŇ 2008) byl r. 2012 zakoupen do sbírek oddělení starších českých dějin Národního muzea (inv. čís. H2-197 967).

⁶¹ Za podobiznu Jungmannovy dcery Johanny považuji drobnou malbu, jejíž fotografii z fondů Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze otiskl jako portrét Jungmannovy manželky SAK 2007, s. 39. Jde pravděpodobně rovněž o malbu Amalie von Peter, vzniklou nejspíše současně s portrétem její matky v dubnu 1839.

⁶² NEJEDLÝ 1932, s. 153, čís. kat. 132 („Julie Šafaříková, choť Šafaříkova. Olej Amalie v. Peter. – Národ. museum.“), s. 154, čís. kat. 133 („Zuzana Ambrosyová, matka pí Šafaříkové. Olej Amalie v. Peter. – Taktéz.“).

⁶³ Expozici zpřístupněnou veřejnosti dne 1. 4. 1987 připravilo oddělení starších českých dějin, autoři PhDr. Lubomír Sršeň a Dagmar Stará, prom. hist.

MÁDL 1929: MÁDL, Karel B[oromejský]. *Antonín Machek. Malíř podobizen (1775–1844)*. Praha: Jan Štenc, 1929.

NAGLER 1841: NAGLER, Georg Kaspar. *Neues Allgemeines Künstler-Lexikon*. Díl 11. München: Fleischmann, 1841.

NEJEDLÝ 1932: Katalog výstavy B. Němcové v Litomyšli, 1932. In NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová* (Edice Spisy Zdeňka Nejedlého. Red. Václav Pekárek. Sv. 14). Praha: Svoboda, 1950, s. 134–185.

NEJEDLÝ 1954: NEJEDLÝ, Zdeněk. *Litomyšl. Tisíc let života českého města*. [2. vydání podle 1. vydání v Litomyšli 1934]. Kniha první. Praha: Stát. nakl. polit. lit., 1954.

NOVÁKOVÁ 1958: NOVÁKOVÁ, Teréza. Starý pavilon. In: *Vybrané spisy Terézy Novákové*. Sv. II. Drobné prózy II. Praha: SNKLHU, 1958, s. 31–48.

OST UND WEST 1838: *Ost und West*, roč. 2, 30. 6. 1838, s. 216.

PAUL 1961: PAUL, Karel. *Pavel Josef Šafařík. Život a dílo*. Praha: ČSAV, 1961.

PETRASOVÁ – PRAHL 2012: PETRASOVÁ, Tařána – PRAHL, Roman (eds.), *Mnichov–Praha. Výtvarné umění mezi tradicí a modernou / München–Prag. Kunst zwischen Tradition und Moderne*. Praha: Academia, 2012.

POPOV 1879–1880: POPOV, Nil [A.] (ed.). *Pis'ma k M. P. Pogodinu iz slavjanskich zemel' (1835–1861)*. Sv. I.–III. Moskva: O-vo Ist. i Drevn., 1879–1880.

RŮŽIČKA 1958: RŮŽIČKA, Jindřich. Litomyšl v rané tvorbě Terézy Novákové. In *Pardubický kraj. Vlastivědný sborník*. Sv. 2. Pardubice: Krajský dům osvěty, 1958, s. 79–92.

SAK 2007: SAK, Robert. *Josef Jungmann. Život obrozence*. Praha: Vyšehrad, 2007.

SEDLÁK 1989: SEDLÁK, Imrich. Vplyv prostredia na formovanie profilu P. J. Šafařika. In SEDLÁK, Imrich (red.). *Pavol Jozef Šafařík a slovenské národné obrodenie. Zborník z vedecké konferencie*. Martin: Matica slovenská, 1989, s. 319–335.

SCHIDLOF 1964: SCHIDLOF, Léo R. *The Miniature in Europe in the 16th, 17th and 19th centuries*. Díl 1.–4. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1964.

SCHMIDT-LIEBICH 2005: SCHMIDT-LIEBICH, Jochen. *Lexikon der Künstlerinnen 1700–1900. Deutschland, Österreich, Schweiz*. München: Saur, 2005.

SRŠEŇ 2008: SRŠEŇ, Lubomír. Autentické portréty Josefa Jungmanna. *Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností*, roč. 45/115, č. 3–4, 2007 [vydáno v únoru 2008], 2. strana obálky a s. 131–141.

SRŠEŇ 2009: SRŠEŇ, Lubomír. Ztráty a nálezy. Šafaříkovy portréty od Machka a Laccatarise. *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*, roč. 31, 2009, č. 3, s. 12.

STRETTIOVÁ 1947: STRETTIOVÁ, Marie. *O starých časech a dobrých lidech*. [5. vyd.] Praha: Topičova edice, 1947.

ŠÁMAL 2006: ŠÁMAL, Petr. *Výtvarné umělkyně v 19. století v Čechách*. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Praha, 2006 [nepublikováno].

ŠÁMAL 2007: ŠÁMAL, Petr. Žena na cestě k umění. Ženské výtvarné vzdělávání v 19. století v Čechách. *Umění*, roč. 55, 2007, č. 3, s. 207–225.

ŠÁMAL 2010: ŠÁMAL, Petr. *Žena a grafika v Čechách 19. století* [katalog výstavy v Národní galerii v Praze]. Praha: Národní galerie v Praze, 2010.

THIEME – BECKER: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. Hrsg. von Ulrich Thieme und Felix Becker. Leipzig: E. A. Seemann, 1907–1950.

TOMAN 1947, 1950: TOMAN, Prokop. *Nový slovník čes-*

koslovenských výtvarných umělců. [Třetí, značně rozšířené vydání]. Díl 1.–2. Praha: Tvar, 1947, 1950.

TOMEK 1904: TOMEK, W[áclaw] W[ladiwoj]. *Paměti z mého života*. 1. díl. Praha: František Řivnáč, 1904.

UPČ 1978: POCHE, Emanuel (red.). *Umělecké památky Čech*. Díl 2. (K–O), Praha: Academia, 1978.

ZÍBRT 1909a: ZÍBRT, Čeněk. Co vyprávěl P. J. Šafařík rodině o svém mládí a životě. *Časopis Musea království Českého*, roč. 83, 1909, s. 233–291.

ZÍBRT 1909b: ZÍBRT, Čeněk. Pobyt P. J. Šafařika v Berlíně r. 1841 a ve Vídni r. 1848 i 1851 v novém světle dopisů choti Julii. *Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice*, roč. 39, 1909, s. 451–457, 543–550, 617–623, 707–712.

ZÍBRT 1910: ZÍBRT, Čeněk. Život a činnost P. J. Šafařika ve světle dopisů synovci Janovi (1834–59). *Časopis Musea království Českého*, roč. 84, 1910, s. 53–129, 334–353.

ZPRÁVA 1909: *Zpráva o Museu království Českého za rok 1909*. Praha: Museum království Českého, 1910.

Soupis vyobrazení

Obr. 1. Nejstarší portrét Pavla Josefa Šafařika (* 13. 5. 1795, Kobeljarovo – † 26. 6. 1861, Praha). Maloval Demeter Laccataris (* 1798, Vídeň – † 24. 12. 1864, Pešť) v Pešti 22. dubna 1833, olej na plátně 61,7 x 49,7 cm. Bělehrad, Národní muzeum, inv. čís. 1195. Foto NM Bělehrad.

Obr. 2. Portrét Julie Šafaříkové, roz. Ambrózyové de Séden (* 19. 11. 1803, Nagyikikinda, Uhry /nyní Kikinda, Srbsko/ – † 5. 6. 1876, Praha). Malovala Amalie von Peter (* 28. 6. 1807, Memmingen /Něm./ – † 3. 11. 1853, Praha) v Praze 1839, olej na plátně 30 x 24,7 cm, v nepůvodním rámu 40,7 x 36,2 cm. Praha, Národní muzeum, inv. čís. H2–7007. Foto Radovan Boček.

Obr. 3. Portrét Zuzany Ambrózyové de Séden, roz. Čaplovičové z Jasenové (* 26. 9. 1783, snad Nagyikikinda, Uhry /nyní Kikinda, Srbsko/? – † 7. 7. 1840, Praha). Malovala Amalie von Peter (* 28. 6. 1807, Memmingen /Něm./ – † 3. 11. 1853, Praha) v Praze 1839, olej na plátně 29,9 x 24,9 cm, v nepůvodním rámu 40,8 x 36,3 cm. Praha, Národní muzeum, inv. čís. H2–7008. Foto Radovan Boček.

Obr. 4. Autorská signatura na portrétu Julie Šafaříkové. Kresebná kopie: Lubomír Sršeň.

Obr. 5. Autorská signatura na portrétu Zuzany Ambrózyové. Kresebná kopie: Lubomír Sršeň.

Obr. 6. Portrét neznámého muže v zeleném kabátě. Malovala Amalie von Peter (* 28. 6. 1807, Memmingen /Něm./ – † 3. 11. 1853, Praha) v Čechách ve 40. letech 19. století, miniatura, akvarel na papíře, signováno „A. v. Peter.“ Praha, soukromý majetek. Foto Olga Trmalová, akad. mal., 1999.

Obr. 7. Autorská signatura na předchozí miniatuře neznámého muže. Foto Olga Trmalová, akad. mal., 1999.

Obr. 8. Portrét Pavla Josefa Šafařika (* 13. 5. 1795, Kobeljarovo – † 26. 6. 1861, Praha). Maloval Antonín Machek (* 31. 10. 1775, Podlažice /okr. Chrudim/ – † 18. 11. 1844, Praha) v Praze 1839, olej na plátně 78 x 60 cm, nezvěstný (pravděpodobně zničený v Bělehradě za 2. světové války). Repro z: MÁDL 1929.

Obr. 9. Portrét Johanny Jungmannové, rozené Světecké (Swietecké) z Černčic (* 24. 12. 1780 – † 3. 9. 1855), manželky profesora Josefa Jungmanna. Malovala Amalie von Peter (* 28. 6. 1807, Memmingen /Něm./ – † 3. 11. 1853, Praha) v Praze 10. dubna 1839, olej na plátně 31,6 x x 26,2 cm. Praha, soukromý majetek. Foto Lubomír Sršeň.

Obr. 10. Julie Šafaříková, od Amalie von Peter, Praha 1839

Obr. 11. Zuzana Ambróziová de Séden, od Amalie von Peter, Praha 1839